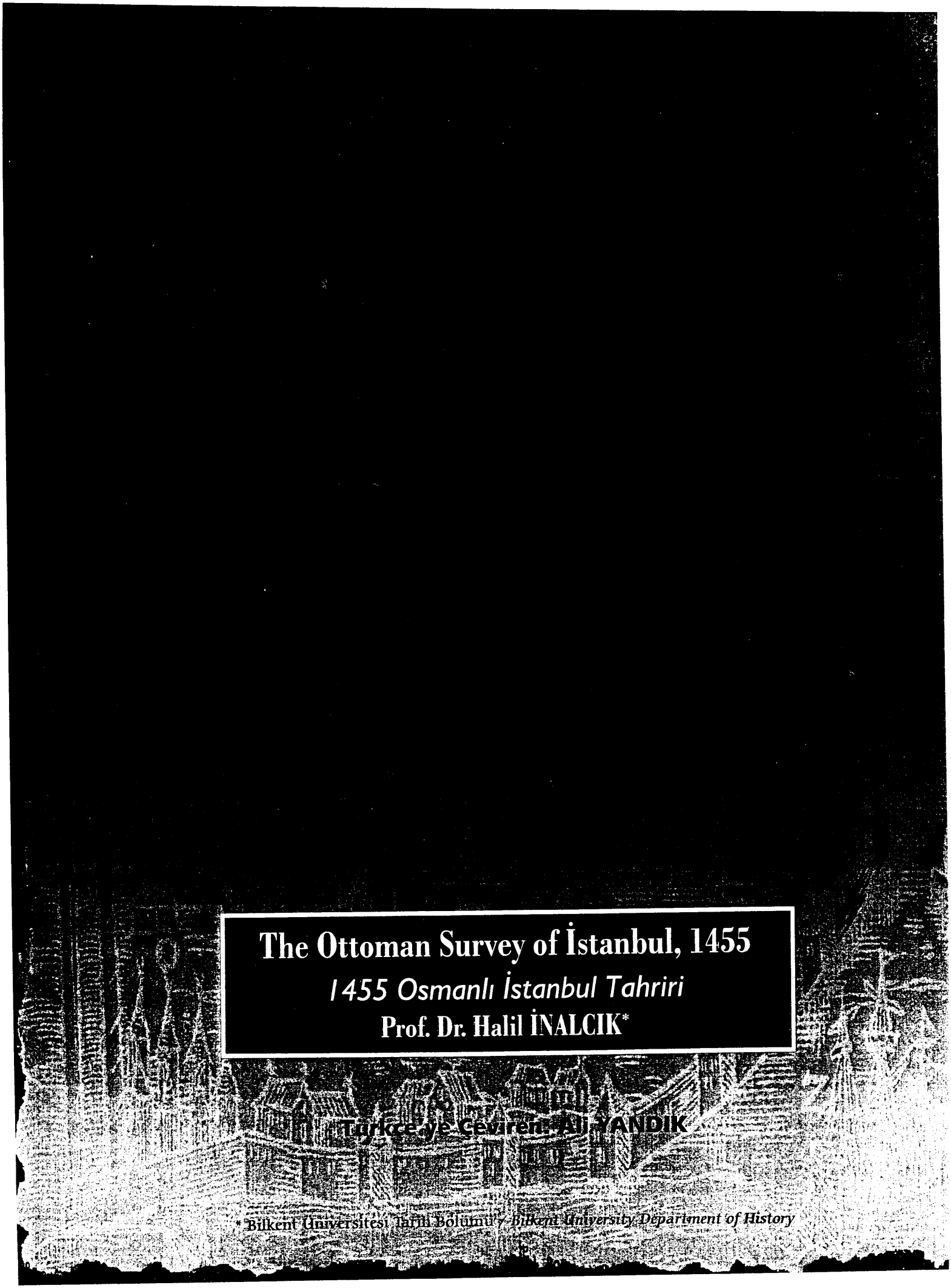

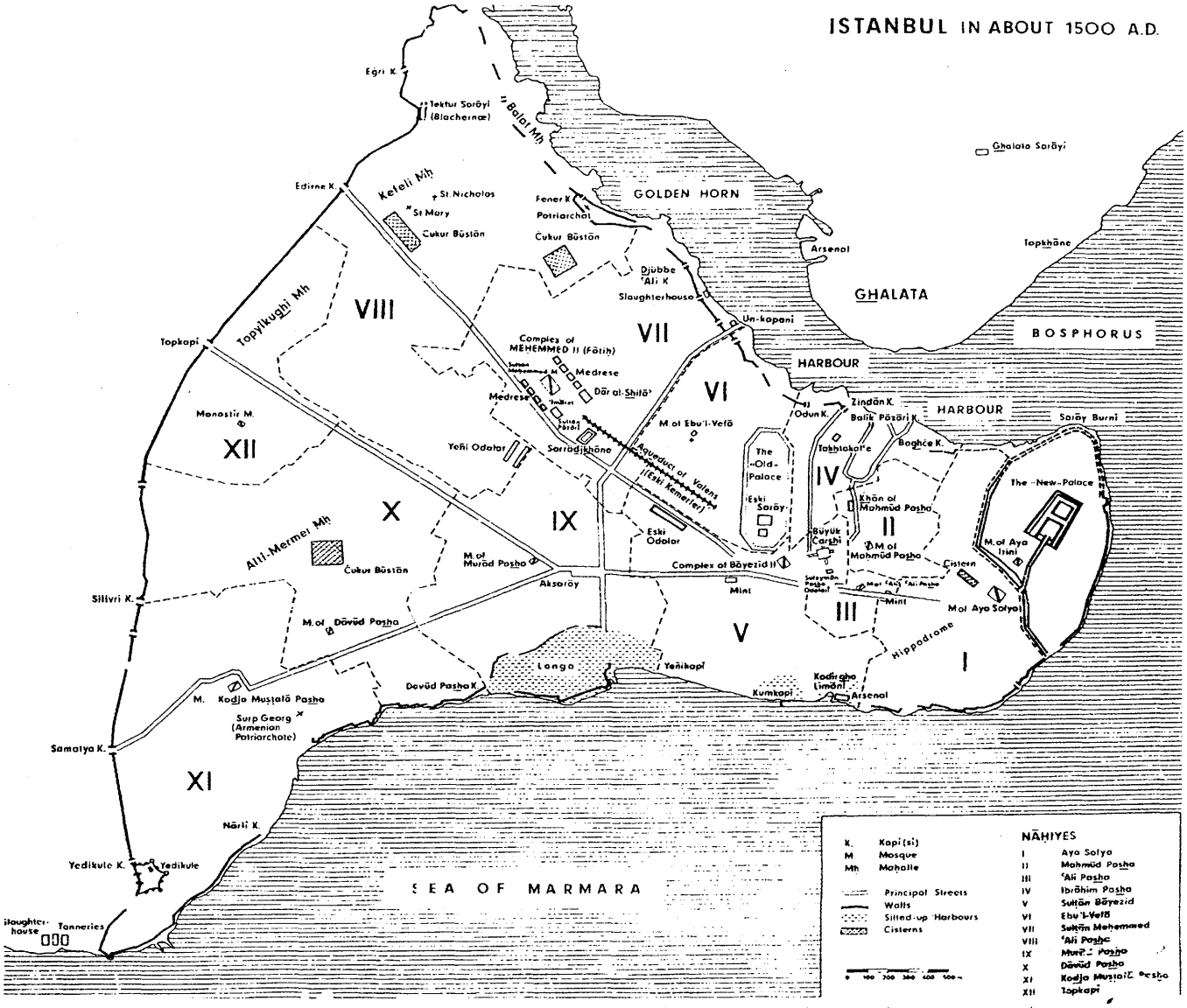
The Ottoman Survey of İstanbul, 1455

1455 Osmanlı İstanbul Tahriri

Prof. Dr. Halil İNALCIK*

Türkçe'ye Çeviren: Ali YANDIK

* Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü - *Bilkent University Department of History*

The Map of Residence in İstanbul Drown by Halil İnalcık / *Halil İnalcık Tarafından Çizilen İstanbul Yerleşim Haritası*

This is preliminary report and a tentative analysis of a survey of İstanbul made by the order of Mehmed II the Conqueror in the year 1455.[1] The introduction to the section concerning Galata tells us that this part of the register was completed in early Muharrem 860 of Hegira corresponding to 11-20 December 1455 A.D., or about two and half years after the conquest. A photocopy of the manuscript, which bears no archival notice, was given to me for study by late Professor Bekir Sıtkı Baykal.

In this incomplete manuscript only 128 pages are extant. Of the section on Galata, only the last few pages are missing, while the part dealing with İstanbul, of which we have only 37 pages, has large gaps. The entire northern section of the city on the eastern side of a line from Edirnekapı to the Küçük Ayasofya Mosque on the Marmara coast is missing. That is to say the most populous areas of the Golden Horn, with the

Bu taslak bir rapordur ve 1455 yılında Fatih Sultan Mehmed'in emriyle yapılan İstanbul tahririnin geçici bir analizidir.[1] Galata ile ilgili bölüme girişte, defterin bu kısmının M.S. 1455'e denk gelen Hicri 860 yılı Muharrem ayının başında, ya da fetihten yaklaşık iki buçuk yıl sonra tamamlandığı belirtilmektedir. El yazmasının arşiv notu taşımayan bir fotokopisi, bana bu çalışma için merhum Profesör Bekir Sıtkı Baykal tarafından verilmişti.

Bu eksik el yazmasında, yalnızca 128 sayfa günümüze gelebilmiştir. Galata ile ilgili bölümün yalnızca son birkaç sayfası kayıpken, elimizde yalnızca 37 sayfası bulunan İstanbul ile ilgili bölümde büyük boşluklar vardır. Edirnekapı'dan Marmara kıyısındaki Küçük Ayasofya Camii'ne kadar olan hattın doğusunda kalan şehrin kuzey kısmının tamamı kayıptır. Yani fotokopide Haliç'in en kalabalık mahalleleri olan Tekfur Sarayı, Fatih, Bayezid, Ayasofya mahallelerinin bulunduğu bölüm eksiktir. Ancak, kayıp kısım bir süre önce orijinalinden yırtılmış ve deftere

[1] For the document see H.İnalcık, "Ottoman Galata, 1453-1553" in E.Eldem, ed., *Premiere Recontre Internationale sur l'empire Ottoman et la Turquie Moderne*, İstanbul, 1991.

[1] *Belge için bkz. H.İnalcık, "Ottoman Galata, 1453-1553", E.Eldem, ed.,* Premiere Recontre Internationale sur l'empire Ottoman et la Turquie Moderne, *İstanbul, 1991.*

Tekfur Sarayı, Fatih, Bayezid, Ayasofya quarters are missing in the photocopy. However, recently, the missing part has been discovered in a register of the central financial department (Baş-Muhasebe), torn from the original and incorporated into the register.[2]

Since Byzantine İstanbul was taken by force (anwatan) and Galata by agreement under an 'ahdname' covenant the people and properties in each were differently treated in accordance with the different stipulations of Islamic Law. I examined the part dealing with Galata; altogether 91 pages in my study dealing with Galata. The introduction to the part concerning Galata is extant, it says:

"This is the copy of a defter (register) concerning the people and houses of Galata. In order that the people subjected to dzizya or exempted from it and their financial strength as well as the buildings belonging to the Sultan's treasury, subject to rent with the yearly payment, or those exempted ones with nom payment be known through a detailed volume, a survey is ordered by our Sultan Mehmed son of Murad Khan. This is completed in the early Muharrem of the year of eight hundred and sixty of the prophet's Hidjra (11-21 of December of 1455)." It is to be kept in mind that the system of registration and taxation of İstanbul totally differs from those of Galata. In the İstanbul section, in the 23 mahalles, or quarters, we counted 918 houses, 291 of them are noted "empty" or "in ruins".

The Islamic Law stipulated that in a city taken by force (anwatan) the land and buildings belonged to the ruler.[3] So in the first days of the conquest the sultan "donated to all the grandees, and to those of his household, the magnificent homes of the rich with gardens and fields and vineyards inside of the city. To some of them he even gave beautiful churches as their private residences."[4] The rest of the land and buildings was to be registered for the imperial treasury. The Sultan's primary concern after the conquest was to repopulate quickly his new capital city.

Kritovoulos, the Greek historian close to the sultan gives interesting details about the settlement of the captive Greeks in the city in the first days after the conquest.[5] "The dead of Romans and foreigners as was reported in all the fighting and an the capture itself, alltold, men, women and children well-nigh four thousand and a little more than fifty thousand were taken prisoners including about five hundred from the whole army." One fifth of the captives, the Sultan's share about one thousand men were settled " together

[2] I am indepted to Professor İdris Bostan for informing me about it.

[3] *History of Mehmed the Conqueror by Critovoulos*, translated from the Greek by Charles T. Riggs, Princeton: Princeton University Press, 1954, 76. For Further Details See H. Inalcık, "The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of İstanbul.....", 231-34.

[4] See H. İnalcık, " The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of İstanbul and the Byzantine Buildings of the City", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 23-24, (1969-1970), 231-249.

[5] Kritovoulos, ibid.

eklenmiş şekilde Baş-Muhasebe'nin bir defterinde bulunmuştur.[2]

Bizans İstanbul'u zorla (anveten) ve Galata bir 'ahdname' ile sulhen alındığı için, her birindeki halk ve gayrimenkuller, İslam Hukuku'nun farklı hükümleri uyarınca farklı muamele görmüştür. Ben, Galata ile ilgili çalışmamda, toplam 91 sayfa olan Galata bölümünü inceledim. Günümüze kadar gelmiş olan Galata bölümüne girişte şöyle denilmektedir:

"Bu, Galata'nın halkı ve evleri ile alakalı defterin bir nüshasıdır. Cizyeye tabi ya da ondan muaf halkın ve mali güçlerinin yanı sıra Sultan'ın hazinesine ait, yıllık kiraya tabi ya da kiradan muaf binaların ayrıntılı bir şekilde bilinmesi için, Sultan'ımız Murad Han oğlu Mehmed tarafından bir tahrir yapılması emredilmiştir. Peygamber'in hicretinin 860.yılında Muharrem'in başında (11-21 Aralık 1455) tamamlanmıştır." İstanbul'un kayıt ve vergilendirme sisteminin Galata'dan tamamen farklı olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. İstanbul bölümünde, 23 mahallede 291'i "boş" ya da "harap" olarak belirtilmiş toplam 918 ev sayılmıştır.

İslam Hukuku'na göre, zorla (anveten) alınmış bir şehirdeki arazi ve binalar hükümdara aitti.[3] *Sultan fethin ilk günlerinde "bütün asilzadelere ve hanedanına, şehir içinde bahçeleri, tarlaları ve üzüm bağları olan muhteşem zengin evlerini bağışladı. Hatta bazılarına özel mesken olarak güzel kiliseler verdi."*[4] *Arazinin ve binaların geri kalanı, hazine-i hümayun için kaydedilecekti. Sultan'ın fetihten sonraki öncelikli kaygısı, yeni başkentini hızla yeniden nüfuslandırmaktı.*

Sultan'a yakın Rum tarihçi Kritovoulos, fetihten sonraki ilk günlerde esir Rumlar'ın şehre yerleştirilmesiyle ilgili ilginç ayrıntılar vermektedir.[5] *"Bütün muharebelerde ve şehrin teslim alınması sırasında ölen Romalı ve yabancılar, erkek, kadın ve çocuk olarak hemen hemen dört bin olarak bildirildi ve yaklaşık beş yüzü bütün ordudan olmak üzere elli binden biraz fazla kişi esir alındı." Esirlerin beşte biri, Sultan'ın payı olan yaklaşık bin adam "daha önce Stenties olarak adlandırdıkları denizcilerden oldukları için hanımları ve çocukları ile birlikte şehir limanının kıyılarına yerleştirildi. Onlara evler verdi ve belirli bir süre için vergilerden muaf tuttu."*[6]

Ayrıca ilk kararı, "uygun gördüğü asilzadeleri oraya hanımları ve çocuklarıyla birlikte yaşamak üzere yerleştirmekti. Daha sonra onlara evler ve araziler ile erzak verdi ve her şekilde yardım etmeye çalıştı."[7] *Ancak Büyük Düka Notaras'ın da aralarında*

[2] *Profesör İdris Bostan'a beni bu konuda bilgilendirdiği için minnettarım.*

[3] History of Mehmed the Conqueror by Critovoulos, *Yunanca'dan çeviren Charles T. Riggs, Princeton: Princeton University Press, 1954, 76. Ayrıntılar için bkz. H. İnalcık, "The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of İstanbul.....", 231-34.*

[4] *Bkz. H. İnalcık, " The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of İstanbul and the Byzantine Buildings of the City". Dumbarton Oaks Papers, Cilt 23-24, (1969-1970), 231-249.*

[5] *Kritovoulos, a.g.e.*

[6] *A.g.e., 83.*

[7] *A.g.e.,*

with their wives and children, along the shores of the city harbor , since they were seafaring men whom they previously had called Stenties. He gave them houses and freed them from taxes for a specifed time."[6]

Also his initial decision was to settle "the nobility whom he approved of to live there with their wives and children. Accordingly he gave them houses and lands and provisions for living, and tried in every way to help them."[7] But then following the warning that the nobility including the Grand Duke Notaras "would no longer hesitate to plot in their own interests and seek to back what they formerly had or else would desert to the enemies" they were all executed. Later he punished those who gave him the advice, namely his viziers Zagonos and Shahabeddin.[8] On the basis of the evidence from the survey we find two successive waves of settlers in the quarters of the conquered city. The first settlers came immediately after the conquest. Eyewitnesses Ottoman historian Tursun Bey reports[9] that the Conqueror proclaimed that whoever came of his own accord, be he rich or poor, could select whatever abondoned house or mansion he chose, and be granted the freehold of it. Tursun adds that numerous people hearing the call came and occupied houses and mansions. It appears that this triggered a wave of settlers from Anatolia and Thrace. But those arrived soon deserted, seeing no chance of survival in a ruinous dead city. Before he left for Adrianople in June 1453, the Conqueror had also ordered that five thousand households be deported to İstanbul by September 1453. The first governor subashi of İstanbul, Karishturan Süleyman Bey, was given special orders for the task of repopulating the city. During the summer of 1453, people from Galata and Silivri (Sylembria) were deported to İstanbul.

The Conqueror returned to İstanbul in the autumn of the same year. Seeing that his orders for the repopulation of the city had not succeeded as he had hoped, he took strict measures.[10] In order to encourage those Christians who had fled before the siege to return and settle in İstanbul, Sphrantzes asserts,[11] he appointed George Scholarios Patriarch on 6 January 1454. The Sultan then went to Bursa to punish "some local authorities" for their failure to persuade the citizens of Bursa to migrate to İstanbul. There he ordered the

6 Ibid., 83

7 Ibid.,

8 Ibid., 84-88; for Mehmed II's favors to the Greeks in Later Perioods, see H. İnalcık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch," *Essays in Ottoman History*, Istanbul: Eren Pub., 1998, 204-206.

9 *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, R. Murphey, Minneapolis and Chicago, Bibliotheca Islamica, 1978.

10 See "İstanbul" , (H. İnalcık), *Encyclopaedia of Islam*, 2nd Edition, IV, 224-226.

11 *The Fall of the Byzantine Empire, A Chronicle by George Sphrantzes, 1101-1477*, Translated by Marios Philippides, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1890, 134: "He (the Sultan) Further Declared the Restoration of Houses and Property to Those the Had Abondoned our City Before the Siege if They Returned Home,They Would Be Treated According to Their Rank and Religion, as if Nothing had happened."

bulunduğu asilzadelerin "artık kendi menfaatleri için, daha önce sahip olduklarını elde etmek amacıyla kumpas kurmaktan çekinmeyeceklerine ya da oraları düşmanlara terk edeceklerine"

A View from Mahmut Pasha Mosque / *Mahmutpaşa Camii'nden Bir Görünüm*

dair uyarının ardından, hepsi idam edildi. Daha sonra kendisine bu tavsiyeyi veren vezirleri Zağonos ve Şahabeddin'i cezalandırdı.[8] Tahrirdeki delillerimize dayanarak, fethedilen şehrin mahallelerine iki göçmen dalgası geldiğini görüyoruz. İlk göçmenler, hemen fetihten sonra geldi. Görgü şahidi Osmanlı tarihçisi Tursun Bey, Fatih'in zengin ya da fakir olsun kendi isteğiyle gelen herkesin, istediği terkedilmiş evi ya da konağı seçebileceğini ve kendisine bunların mülkiyetinin verileceğini ilan ettiğini belirtiyor.[9] Tursun, çağrıyı duyan çok sayıda kişinin gelip evlere ve konaklara yerleştiği bilgisini ekliyor. Bunun Anadolu ve Trakya'dan bir göçmen dalgasını harekete geçirdiği anlaşılıyor. Ama gelenler, harap olmuş ölü bir şehirde geçim şansı görmeyip kısa sürede ayrıldı. 1453'ün Haziran ayında Edirne'ye doğru yola çıkmadan önce Fatih, 1453 Eylülü'ne kadar İstanbul'a beş bin hanenin getirtilmesini emretmişti. İstanbul'un ilk subaşısı Karıştıran Süleyman Bey'e, şehri yeniden nüfuslandırma işi için özel emirler verilmişti. 1453 yazı boyunca,

8 *A.g.e., 84-88; II. Mehmed'in Daha Sonraki Dönemlerde Rumlara Lütufları için bkz. H. İnalcık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch,"* Essays in Ottoman History, *İstanbul: Eren Yay., 1998, 204-206..*

9 The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg, *R. Murphey, Minneapolis and Chicago, Bibliotheca Islamica, 1978.*

deportation of a number of people to settle the new Muslim town of Eyüp outside of İstanbul.[12]

Staying in Bursa 35 days, he returned to İstanbul and then set out for Adrianople in the winter, that is, the winter of 1454-1455. Our survey book, completed in December 1455, shows the situation just one year later. He must have given orders for the survey before he left for Edirne.

Giving the details on the identity of settlers, the survey allows us to determine the patterns of settlement. Here, we taken for examples the quarters of Top-Yıkığı, Sufiyan, Altı-Mermer and Ipsomathya (Samatya), the quarters with the largest groups of settlers

Top-Yıkığı quarter had 83 households broken down into 5 Greek, 33 Muslim and 45 Jewish household. Prior to these new settlers, the houses were occupied by settlers from Kocaeli (41), Eflugan (Kastamonu) (3), Bolu (3), İnönü (21), Kestel (Bursa district), Manisa, Borlu, Burgaz, Çorlu and Tekfur Dağı (20) and Jews from Filibe (Plovdiv) (34). Other Muslim settlers were from Burgaz (1) and there were jews from Edirne (Adrianople) Castoria and Livadya.

One of the quite extensively settled quarters, the quarter of Ipsomathya displays an interesting picture. The early settlers, 18 from areas as widely scattered as Ereğli, Mudurnu, Hızırbey-eli, Bolu, Gerede in Northwestern Anatolia, Koca-eli, Bursa, Balıkesir, Seferhisar and Menteşe in Western Anatolia, as well as from Gelibolu in Rumeli, were all Muslims. Among the 13 "Rums" (Greeks) in the quarter, three are distinguished as İstanbullu, natives of İstanbul, and one as a keşiş, a monk. The quarter's population at the time of the survey, however, shows quite a different picture. While most of the early Muslim settlers are marked as runaways, the Greeks apparently stayed on; the houses abondoned by Muslims and others were occupied by a large group of Jews, 37 in number to be exact from Izdin (Zituni) in Greece. Thus, at the time of the survey the quarter had a predominantly Jewish settlement. It should be noted that eight houses in the monasteries continued to be occupied by Muslim settlers. A house abondoned by Şahin of Bolu was occupied by two Rums. There were no Jews in the monestery houses.

The quarter Isa-Kermesi, named after the church with the same name, shows a pattern evidently different from the others, since it kept its more pronounced Greek character. In this quarter we find Muslim settlers from various parts of Anatolia, including Bolu, Yenice, Ayazmend, Ankara and Boğaz-Hisar. Six of these Muslims occupied the houses in the courtyard of the monastery of Ayo Dimitri "Palologoz". There were 19 rum living in the quarter including eight "kalogerya",

[12] For Eyüp see "Eyüp Projesi", *Eyüp: Dün/Bugün*, Symposium, 11-12, December 1993, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, 1-23.

Galata ve Silivri'den insanlar İstanbul'a sürüldü.

Fatih, aynı yılın sonbaharında İstanbul'a döndü. Şehrin yenid nüfuslandırılmasına dair emirlerinin umduğu gibi başarılı olmadığını görünce, katı önlemler aldı.[10] Kuşatmadan önce kaç Hıristiyanları İstanbul'a dönüp yerleşmeye teşvik etmek için, Sphrantzes, 6 Ocak 1454'te George Scholarios'u Patrik tayin ettiğini belirtiyor.[11] Sultan daha sonra, Bursa halkını İstanbu göç etmeye ikna edemeyen "bazı yerel makamları" cezalandırm üzere Bursa'ya gitti. Orada belli bir sayıda kişinin, İstanbul'u dışındaki Müslüman Eyüp kasabasına yerleşmek üzere sürülmesi emretti.[12]

Bursa'da 35 gün kaldıktan sonra İstanbul'a döndü ve 1454-145 kışında Edirne'ye gitmek üzere yola çıktı. Aralık 1455'te tamamlanan tahrir defterimiz, hemen bir yıl sonraki durumu göstermektedir. Edirne'ye gitmeden önce tahrir emrini vermiş olmalıdır.

Göçmenlerin kimliği ile ilgili ayrıntılar veren tahrir, yerleşim düzenlerini belirlememize imkân tanımaktadır. Burada, en büyü göçmen gruplarının bulunduğu Top-Yıkığı, Sufiyan, Altı-Merme ve Samatya mahallelerini örnek olarak aldık.

Top-Yıkığı mahallesinde, 5'i Rum, 33'ü Müslüman ve 45'i Yahuc olmak üzere 83 hane bulunuyordu. Bu yeni göçmenlerden önce evlere Kocaeli (41), Eflugan (Kastamonu) (3), Bolu (3), İnönü (21), Kestel (Bursa'nın nahiyesi), Manisa, Borlu, Burgaz, Çorlu ve Tekfur Dağı'ndan (20) göçmenler ve Filibe'den (Plovdiv) (34 gelen Yahudiler yerleşmişti. Diğer Müslüman göçmenler Burgaz'dan (1) idi ve Edirne, Kastorya ve Livadya'dan gelen Yahudiler bulunuyordu.

Oldukça geniş yerleşim sağlanan mahallelerden biri olan Samatyc mahallesi, ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. Kuzeybatı Anadolu'da Ereğli, Mudurnu, Hızırbey-eli, Bolu, Gerede, Batı Anadolu'da Koca-eli, Bursa, Balıkesir, Seferhisar ve Menteşe ile Rumeli'de Gelibolu kadar dağınık yerlerden gelen 18 ilk göçmenin hepsi Müslüman idi. Mahalledeki 13 "Rum'dan" üçü İstanbul'un yerlisi, biri keşiş olarak tanımlanmıştır.

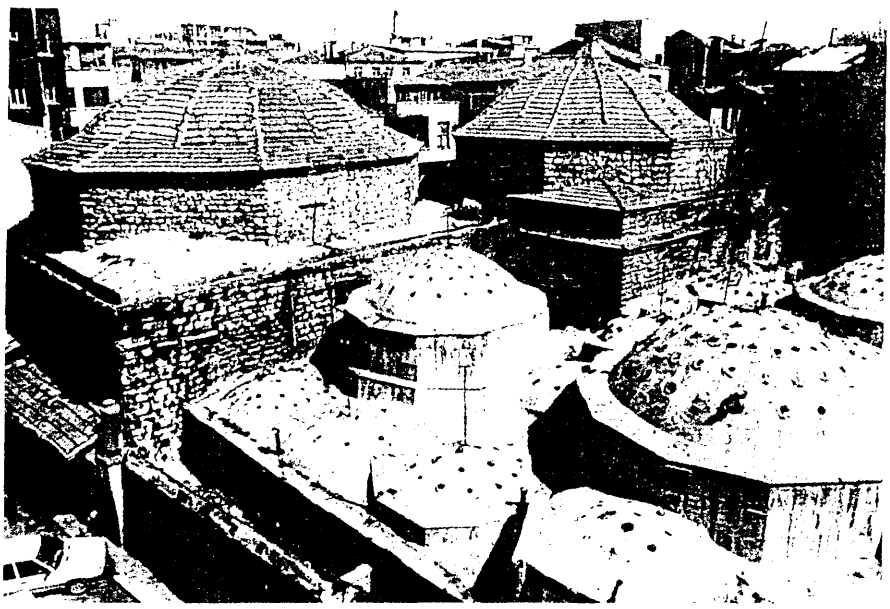
Ancak tahrir sırasında mahallenin nüfusu son derece farklı bir görüntü arz etmektedir. İlk Müslüman göçmenlerin çoğu firari olarak belirtilirken, görünüşe bakılırsa Rumların kaldığı görülmektedir; Müslümanların ve diğerlerinin terk ettiği evlere Yunanistan'daki İzdin'den (Zituni) gelen 37 kişilik büyük bir grup Yahudi yerleşmiştir. Böylece, tahrir sırasında mahallede

[10] Bkz. "İstanbul", (H. İnalcık), Encyclopedia of Islam, 2. Baskı, IV, 224-226.

[11] The Fall of the Byzantine Empire, A Chronicle by George Sphrantzes, 1101-1477, Çeviren Marios Philippides, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1890, 134: "Sultan, Ayrıca Kuşatmadan Önce Şehrimizi Terk Edenlere Evlerine Döndükleri Takdirde Evlerin Tamiri ve Gayrimenkullerin Dağıtılması Hususunda, Hiçbir Şey Olmamış Gibi Rütbe ve Dinlerine Göre Muamele Edileceğini İlan Etti."

[12] Eyüp için bkz. "Eyüp Projesi", Eyüp: Dün/Bugün, Sempozyum, 11-12 Aralık 1993, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 1994, 1-23.

one "kalogeros", one priest and four other Rums, all living in the houses belonging to the monastery of Mirlosi. This is the only quarter with a Greek majority, apparently most of them being affiliated with the monasteries and churches in the quarter. It may be that the monastery of "Mirlosi", with its nuns, was left undisturbed by the Turkish warriors. The great number of Greek religious people living in the city after the conquest is noteworthy. The Jews from Lofca (Lovec) in Bulgaria seem to have been deportees. In the quarter of Altı-Mermer, the Muslims from Çorlu in Thrace were in majority (14 households) while those who abondoned the place included Muslims from Bolu (2 households) and Çağa (4 households) a place near Bolu. In the last group we find one tanner, one fakih and one akhi. The fact that some left the city after obtaining an official permit (idhn) indicates that once settled one could not leave the city at one's own will. So many of the first settlers who left were marked as runaways.

The Bathhouse of Gedik Pasha / *Gedikpaşa Hamamı*

In our survey, Greeks are called Rum or Rumi. They are sometimes mentioned with reference to their origins: Yorgi from Edirne, Yorgi from Silivri, Manul, Athanas, Yorgi of İstanbul, Thodoros (Monastery Aya Nergiro), or to their professions: Dimitri the shoemaker, Vasiliko the grain seller, Thoma the scribe, Agapenos, the constructor (yapucı), the priest (papas) Wasilikos, Mihal, the gardener, a keşiş or kalogeros.

Of the 27 monasteries listed in the fragment of the survey, only one is still occupied by Greeks. The others are deserted or inhabited by Muslim immigrants. 40 churches are listed for the section covered by the extant manuscript, many of them situated within the walls of a monastery. Only two still belong to the Greeks. Five churches are inhabited by Muslim immigrants. Most of the others, having no congregations, were in ruin.

It was Dubbe (Cebe) Ali Bey, then the governor of Bursa, who was entrusted with the took of conducting the survey. He chose his cousin, Tursun Bey, the famous historian of the reign of Mehmed the Conqueror.[13] Tursun describes the purpose and the general background of the registration: Following the conquest of the city, the Sultan declared that anyone who came of his own free will and took possession and resided in house abondoned by its former resident, would become its proprietor. Thereupon, people rich and poor flocked into the city and occupied houses and places. Later the Sultan issued a new edict to the effect that

[13] H.İnalcık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time" *WZKM*, 69 (1977), 55-71.

ağırlıklı olarak bir Yahudi yerleşimi bulunuyordu. Manastırlardaki sekiz evde Müslüman göçmenlerin yaşamaya devam ettiği belirtilmiştir. Bolulu Şahin'in terk ettiği bir eve iki Rum yerleşmişti. Manastır evlerinde Yahudi bulunmuyordu.

Adını aynı adlı kiliseden alan İsa-Kermesi mahallesi, daha fazla telaffuz edilen Rum karakterini muhafaza ettiği için, diğerlerinden açık bir biçimde farklı bir düzen sergilemektedir. Bu mahallede Bolu, Yenice, Ayazmend, Ankara ve Boğaz-Hisar dâhil Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen Müslüman göçmenler olduğunu görüyoruz. Bu Müslümanlardan altısı, Ayo Dimitri "Palologoz" manastırının avlusundaki evlere yerleşmişti. Mahallede, hepsi Mirlosi manastırına ait evlerde ikamet eden sekiz "kalogerya", bir "kalogeros", bir rahip ve dört başka Rum dâhil 19 Rum yaşıyordu. Bu, Rum çoğunluğa sahip tek mahalledir ve çoğunun mahalledeki manastırlara ve kiliselere mensup olduğu anlaşılmaktadır. Türk savaşçılar, rahibeleri ile birlikte "Mirlosi" manastırına dokunmamış olabilir. Şehirde fetihten sonra yaşayan dindar Rum halkın sayısı dikkate değerdir. Bulgaristan'da Lofça'dan (Lovec) gelen Yahudilerin sürgün edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Altı-Mermer mahallesinde, Trakya'da Çorlu'dan gelen Müslümanlar çoğunlukta iken (14 hane), terk edenler arasında Bolu'dan (2 hane) ve Bolu yakınında bir yer olan Çağa'dan (4 hane) Müslümanlar bulunmaktadır. Son grupta bir debbağ, bir fakih ve bir ahi vardır. Bazılarının resmî bir izin (izn) aldıktan sonra şehirden ayrılması, bir kere yerleştikten sonra isteyenin şehirden ayrılamadığını göstermektedir. Ayrılan ilk göçmenlerin çoğu firari olarak belirtilmiştir.

Tahririmizde, Yunanlılara Rum ya da Rumi denilmektedir. Bazen memleketlerine atıfta bulunularak bahsedilmektedir: Edirneli Yorgi, Silivrili Yorgi, Manul, Athanas, İstanbullu Yorgi, Thodoros (Aya Nergiro Manastırı), ya da mesleklerine atıfta bulunulmaktadır: Ayakkabıcı Dimitri, hububat tüccarı Vasiliko, kâtip Thoma,

all such houses should be registered and each charged with a rent (mukâta'a) suitable for conditions. Because what was to be granted as property, it was explained, was the building; the ground of it belonged to the wakf for the mosque of Ayasofya (Hagia Sophia), so that the plot of the building was subject to a rent.

Tursun adds: "Because of the registration many houses changed hands. For instance, a person who was not able to pay the rent for the plot had to leave and get another house suitable for his means. When the register was completed and submitted to the Sultan it became apparent that approximately two thousand fuçi or 100 million akça was realized. But immediately after, the Sultan, out of his favour, granted the rent to his kuls (the military) and subject, and ordered that certificates, adorned with his tughra the imperial real, be given to them free of any charge of rent (mukâta'a).

The Conqueror, who after the conquest claimed to be successor to the Roman emperors, taking the title of the Kayser-i Rûm, zealously started to repopulate and rebuild the ruined city. The details given by the chroniclers, mainly Critoboulos and Tursun and Ottoman documentation, give quite a clear picture of the task of rebuilding his imperial capital. In this respect the survey of 1455 is our most detailed and reliable source about the conditions of the buildings, including churches and monasteries, after the conquest, and about his continous efforts to repopulate.

The Conqueror declared the first day of his entry to the conquered city that "from now on İstanbul is my that throne (city), or imperial capital city." (Tursun Bey) and that Hagia Sophia the djmni -i kabir, or the Great Mosque of his capital city. In 1457 the Conqueror made over to the wakfs of Hagia Sophia other Byzantine religious buildings now converted to Muslim use: Pantocrator or Zeyrek Cami'i (Mosque), St. Saviour Pantepoptes, or Eski İmaret Mesdjidi at the Citadel at Silivri. The result of the sack and enslavement of its population was that the city was denuded of its former inhabitants and the character which it had possessed in the Byzantine period was radically changed.[14] In 1463 the Conqueror ordered the construction of a mosque and a Sultanic complex in his own name, Fâtih Sultan Mehmed. The complex included a Mosque, a hospice, an imaret (public kitchen), a hospital, a primary school and a library.

Saddler is hall with 110 shops and two bathhouses. To the north there were the horse market and the stables. To the south of the saddler's hall new barracks for the Janissaries were built.

The annual an come of the complex from the wakf recources reached around 32.000 gold pieces. Those

[14] For the city's development under the Ottomans see "İstanbul" (H. İnalcık), *Encyclopedia of Islam*, 2nd edition.

inşaatçı (yapucı) Agapenos, papaz Wasilikos, bahçıvan Mihal, keşiş veya kalogeros.

Tahririn bu kısmında listelenen 27 manastırdan yalnızca birinde hâlâ Rumlar yaşamaktadır. Diğerleri metruktur ya da Müslüman göçmenler yerleşmiştir. Günümüze gelen el yazmasının kapsadığı alanda 40 kilise listelenmiştir, çoğu bir manastırın duvarları içindedir. Yalnızca ikisi hâlâ Rumlara aittir. Beş kilisede Müslüman göçmenler ikamet etmektedir. Diğerlerinin çoğu, cemaatleri olmadığı için harap haldedir.

Tahriri yürütme görevini vereceği kişiyi seçme sorumluluğu, o zamanki Bursa Valisi Dubbe (Cebe) Ali Bey'e verilmişti. O da Fatih Sultan Mehmed döneminin ünlü tarihçisi, kuzeni Tursun Bey'i seçti.[13] Tursun, kaydın amacını ve genel arka planını şöyle tasvir etmektedir: Şehrin fethedilmesinden sonra, Sultan, kendi isteğiyle gelip önceki sakini tarafından terk edilmiş bir evi temellük eden ve oraya yerleşen kimsenin oranın sahibi olacağını ilan etti. Bunun üzerine, zengin ve fakir halk, şehre akın ederek evlere ve meskenlere yerleşti. Daha sonra Sultan, bütün bu evlerin kaydedilmesini ve her birinden şartlara uygun bir kira (mukâta'a) alınmasını emreden bir ferman çıkardı. Çünkü mülk olarak bahşedilen bina idi; toprağı Ayasofya Camii vakfına aitti, bu nedenle binanın arsası kiraya tabi idi.

Tursun şunları eklemektedir: "Kayıt nedeniyle pek çok ev el değiştirdi. Örneğin, arsanın kirasını ödeyemeyen bir kişi ayrılıp, imkânlarına uygun başka bir eve geçmek zorunda kaldı. Kayıt tamamlanıp Sultan'a arz edildikten sonra, yaklaşık iki bin fuçı ya da 100 milyon akçenin tahakkuk ettiği ortaya çıktı. Ama hemen sonra, Sultan, lütfuyla kirayı kullarına (askeriye) ve tebaasına bağışladı ve tuğrasıyla tezyin edilmiş ruhsatnamelerin, kira (mukâta'a) alınmaksızın onlara verilmesini emretti.

Fetihten sonra Romalı hükümdarların halefi olduğunu iddia ederek Kayser-i Rûm unvanını alan Fatih, hevesle harap olmuş şehri yeniden nüfuslandırmaya ve yeniden inşa etmeye başladı. Başta Kritoboulos ve Tursun olmak üzere tarihçilerin ve Osmanlı belgelerinin verdiği ayrıntılar, imparatorluğun başkentinin yeniden inşa edilme işi konusunda net bir tablo ortaya koymaktadır. Bu bağlamda 1455 tahriri, fetihten sonra kiliseler ve manastırlar dâhil binaların durumları ve Sultan'ın sürekli yeniden nüfuslandırma çabaları hakkında en ayrıntılı ve güvenilir kaynağımızdır.

Fatih, fethedilen şehre girdiği ilk gün, İstanbul'un artık imparatorluğunun payitahtı olduğunu (Tursun Bey) ve Aya Sofya'nın da başkentinin Cami'i Kebiri olduğunu ilan etmişti. 1457'de Fatih, artık Müslümanların kullanımına açılmış diğer Bizanslı dinî yapıların mülkiyetini Aya Sofya vakıflarına devretti: Pantocrator ya da Zeyrek Camii, Silivri kalesindeki St. Saviour

[13] H.İnalcık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time" WZKM, 69 (1977), 55-71.

employees in the mosque and other pious foundations in the number of 383 men recieved their salaries from the wakf fund. Besides the free food dispensed at the public kitchen, 3.300 loaves of bread were daily distributed to the employees and the poor.

These facilities constituted the core of a typical Ottoman city, providing all kinds of religious, social and economic services. The spatial distribution of functions of the Byzantine facilities within intramural İstanbul in general remained unchanged during the Ottoman era. The Bedestan covered bazaar for valuable goods, and the Grand Bazaar sections of the city, for example, also had the same functions during the Byzantine period. The Hippodrome, converted into at At Meydanı continued to serve as the main public open space where spectacles were organized during events such as weddings, circumcisions, or cirit (javelin throwing) games. Unkapanı, the Flour Trading Hall in the port region of the Golden Horn, had also been the place for the weighing and distribution of flour during the Byzantine era. The town of Eyüp beyond the city walls, however, was from the very beginning established as a Turkish town. Here, a türbe (mausoleum), mosque and imaret complex, built by Mehmed the Conqueror on a tomb -allegedly that of Aba Ayyub Ansârî, one of Prophet Mohammed's companions-developed in time into a typical Otoman town. The first inhabitants of this town were forcibly brought from the city of Bursa. Later on Aba Ayyub came to be considered the patron of İstanbul. The town of Eyüp, like the holy cities of medieval Europe established around the tombs of saints, became a destination of pilgrimage renowned in the entire Muslim world and acquired an unique character.

Fatih Mosque / *Fatih Camii*

Pantepoptes, ya da Eski İmaret Mescidi. Nüfusunun kovulması ve esaret altına alınması sonucu şehir eski sakinlerinden yoksun kaldı ve Bizans Dönemi'nde sahip olduğu karakteri büyük ölçüde değişti.[14] *1463'te Fatih, kendi adını taşıyan, Fatih Sultan Mehmed adlı bir cami ve külliye yapılmasını emretti. Külliyede cami, tabhane, imaret, hastane, sıbyan mektebi ve kütüphane bulunuyordu.*

Saraçhane'de 110 dükkân ve iki hamam vardı. Kuzeyde, at pazarı ve ahırlar bulunmaktaydı. Saraçhane'nin güneyine Yeniçeriler için yeni kışlalar inşa edildi.

Külliyenin vakıf kaynaklarından yıllık geliri yaklaşık 32.000 altına ulaşıyordu. Cami ve diğer hayrat binalarında hizmet eden 383 görevli, maaşlarını vakıf fonundan alırdı. İmarette ücretsiz olarak verilen yemeğin yanı sıra, her gün görevlilere ve fakirlere 3.300 somun ekmek dağıtılırdı.

Her türlü dinî, sosyal ve ekonomik hizmeti sunan bu müesseseler, tipik bir Osmanlı şehrinin çekirdeğini oluşturuyordu. Suriçi İstanbulu'nda müesseselerin kurulduğu yerler genel olarak Bizans Dönemi'ndeki işlevlerini devam ettirmekteydi. Örneğin değerli eşyaların ticaretinin yapıldığı Bedesten çarşısı ve Kapalı Çarşı bölgesinde Bizans Dönemi'nde de aynı hizmetler görülmekteydi. At Meydanı'na çevrilen Hipodrom, cirit, düğün, sünnet törenlerinde gösterilerin düzenlendiği açık hava meydanları olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Haliç liman bölgesinde un hali olarak kullanılan Unkapanı, Bizans Dönemi'nde de unların tartıldığı ve dağıtıldığı yerdi. Şehir surlarının ötesindeki Eyüp, tamamıyla bir Türk

[14] *Şehrin Osmanlılar zamanındaki gelişimi için bkz. "İstanbul" (H. İnalcık), Encyclopedia of Islam, 2. baskı.*

Grand Bazaar / *Kapalı Çarşı*

The overriding objective of the well-established Ottoman tradition of urbanism, based on the institution of wakf, is summarized thus in a couplet in the charter of the Foundations:

Villages around İstanbul

The population of the 164 villages around the city, within an area from the European shores of the Bosphorus to the Black Sea and Eyüp, had either fled before and after the siege or enslaved. These villages were of vital importance for supplying produce to the city and had to be fast repopulated. At first, the Conqueror forcibly settled the Turcoman Yörük nomads in some of the villages. He then brought Greek and Serbian peasants taken prisoner during his campaigns in the Balkans to these villages. These villagers were given first the status of slave sharecroppers (Ortakcıkul) working on state-owned lands. However, over time they were assimilated to the free peasant population under the status of ra'iyyet.[15] ■

[15] See, Ö.L. Barkan, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri Kullaklar ve Ortakçı Kullar", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, I-I and II, 29-74, 448-56.

Kadıköy'ün doğu kıyıları ve Pendik'in bir metropol şehre dönüşmesi daha sonraları, 1950-1990 döneminde gerçekleşmiştir. Ancak Türk şehri İstanbul'un temellerinin Fatih Sultan Mehmed tarafından atıldığı tarihten bu yana, İstanbul-Galata'nın şehrin ticari merkezi olma işlevi hiç değişmemiştir. Vakıf kurumuna dayanan Osmanlı şehircilik geleneğinin amacı vakfiyede iki mısra ile ifade edilmiştir:

İstanbul çevresindeki köyler

Boğazın Avrupa kıyılarından Karadeniz ve Eyüp'e kadar olan bölgede, şehir çevresindeki 164 köyün halkı ya kuşatma öncesinde ve sonrasında kaçmış ya da esir alınmıştı. Bu köyler, şehre erzak sağlamak için hayati öneme sahipti ve hızlı bir şekilde buralarda yerleşim sağlanması gerekiyordu. Öncelikle Fatih, bu köylerin bir kısmına Türkmen Yörük göçebeleri zorla yerleştirdi. Ardından, Balkanlar'daki seferlerde esir alınan Yunan ve Sırp köylüleri bu köylere getirdi. Bu köylülere öncelikle devlet arazisinde çalışan Ortakçıkul statüsü verildi. Ancak zamanla bunlar ra'iyyet statüsündeki özgür köylü halk arasında asimile olmuştur.[15] ■

[15] *Bkz., Ö.L. Barkan, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri Kullaklar ve Ortakçı Kullar"*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, *I-I ve II, 29-74, 448-56.*

Fotoğraf Kaynak / *Photo Source*: Sırrı Çölmekçi, Bekir Köşker, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklobedisi*, Cilt 3-5. / Süleyman Faruk Göncüoğlu & Zeliha Kumbasar, *Gelenekten Geleceğe Camiler*, Kiptaş 2006. / *Gravürlerle Türkiye*, İstanbul 2, T.C. Kültür Bakanlığı, 2002.

1453

İSTANBUL
KÜLTÜR VE
SANAT DERGİSİ
Journal of İstanbul's Culture and Art

SAYI / ISSUE 3
OCAK-ŞUBAT-MART 2008
JANUARY-FEBRUARY-MARCH
FİYATI / PRICE 25 YTL

HÜRREM SULTAN'IN POLİTİK MEKTUPLARI
THE POLITICAL LETTERS OF HÜRREM SULTANA

THE OTTOMAN SURVEY OF İSTANBUL, 1455
1455 OSMANLI İSTANBUL TAHRİRİ
PROF. DR. HALİL İNALCIK

İSTANBUL'DAKİ "SAKLI NEHİR"
THE "HIDDEN RIVER" IN İSTANBUL

TARABYA'DAKİ ALMAN ASKERÎ MEZARLIĞI'NIN SIRRI
THE MYSTERY OF THE GERMAN MILITARY GRAVEYARD IN TARABYA

SÜLEYMAN'IN ZEVCESİ **HÜRREM SULTAN** FEMME DU SULEYMAN